

Лист до редактора «Ізраїльського журналу закордонних справ» (IJFA) від Алті Родал, співдиректора «Українсько-єврейської зустрічі», щодо статті Симона Ґайсбюлера «Українська криза та євреї: час для надій чи розпачу»

З моменту опублікування статті Симона Ґайсбюлера про українську кризу та її наслідки для євреїв Україна пережила ще шість бурхливих місяців. Відтоді розвиток подій і їх висвітлення у ЗМІ підтвердили його основний висновок, що російські оцінки протестів на Майдані як буцімто діяльності антисемітів і фашистів, у реальності є безпідставними. Єврейські лідери в Україні та деінде, а також і провідні засоби масової інформації розцінили подібні описи як цинічну російську пропаганду та рішуче спростували їх.

Хоча аналіз Ґайсбюлера є у цілому адекватним і ґрунтувався на різних джерелах, усе ж, його формулювання й акценти дещо спотворюють висвітлення ключових питань: занепокоєння єврейських лідерів України через антисемітизм, вплив досвіду Майдану на самоідентифікацію багатьох євреїв в Україні та стереотипні уявлення про етнічних українців.

Ґайсбюлер підтверджує той факт, що антисемітизм не був суттєвим фактором поміж протестувальників на Майдані й у сучасній Україні, але при тому не надає належної уваги тому, якою мірою єврейські лідери України відстоювали цей факт. Скажімо, на додаток до заяв на цю тему голови Вааду України Йосифа Зісельса рf голови Антидифамаційної ліги Авраама Фоксмана, Ґайсбюлеру варто було зауважити потужні заяви інших єврейських лідерів, як-то: головного рабина України Якова Дова Блайха, який негайно заперечив «російські голослівні твердження, що радикальні фашисти й антисеміти із Західної України призводять до труднощів в Україні»¹, та головного рабина Дніпропетровська Шмуеля Камінецького, який на запитання, чи існує реальна загроза зростання антисемітизму в Україні, відповів: «Єврейська громада Дніпропетровська перебуває у постійному контакті з іншими регіональними громадами, з Всеукраїнським єврейським конгресом і різними єврейськими організаціями в Україні та за кордоном. Ми разом обговорювали ймовірність зростання антисемітизму. Оцінюючи ситуацію... ми дійшли спільного висновку, що ці побоювання надумані...»².

Ґайсбюлер же у своїй статті робить упор на похмурий прогноз на майбутнє, висловлений у середині лютого головним рабином Хабаду України Моше Реувеном Асманом, який звернувся до своєї пастви з засторогою «залишити місто і, якщо можливо, країну», а також на підставі зауважень рабина Асмана доходить висновку, що «антипатія та насильство, спрямовані на євреїв, безсумнівно, як і раніше, є проблемою в Україні». Насправді ж, із

---

1 Ukraine's Chief Rabbi on Claims of Ukrainian Anti-Semitism / Hayda, J. // ProjectMaidan (04.03.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://projectmaidan.com/post/78566439139/ukraines-chief-rabbi-on-claims-of-ukrainian>

2 Кризис на Украине дает шанс на очищение : [Інтерв'ю зі Шмуелем Камінецьким — головним рабином Дніпропетровська та Дніпропетровської області / Бесіду вела Анна Фурман] // Jewish.ru (02.06.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.jewish.ru/theme/cis/2014/06/news994324754.php>

інтерв'ю, яке рабин Асман дав «Українській правді» місяць по тому, видно, що в його оцінках ситуації у країні відбувся екстремальний поворот: тепер рабин твердив, що «антисемітизму в Україні немає».³ Йосиф Зісельс висловив поміркованішу думку з цього приводу: він повідомив, що число антисемітських інцидентів в Україні цього року не відрізняється від торішнього, й ця цифра є однією з найнижчих у Європі.⁴ Більше того, згідно з думкою В'ячеслава Лихачова, який займається моніторингом проявів антисемітизму в Україні протягом останніх 15 років, антисемітські інциденти, що, все-таки, мали місце, включно з кількома випадками насильства у Києві у січні 2014 року та пізнішими інцидентами у Криму та східній Україні, були, найвірогідніше, зініційовані проросійськими провокаторами.⁵ Свого часу кілька випадків на Майдані дали привід для занепокоєння: наприклад, поет-аматор, який виступав на сцені у рамках «відкритого мікрофону», ужив зневажливе «жиди», а у різдвяному вертепі однією з дійових осіб, яку зіграв депутат партії «Свобода», був єврей, який уособив у своєму образі принизливі стереотипи щодо єврейського етносу. Але на загал складається враження, що проявів антисемітизму на Майдані не було. Як зазначив Лихачов, «навіть найрадикальніші опозиціонери, навіть ті, хто за всіма характеристиками є щирими антисемітами, як, наприклад, деякі провідні фігури у партії “Свобода”, свідомо уникали будь-яких суперечливих заяв».⁶

Стаття пропонує розлогий аналіз того, наскільки велику роль антисемітизм відіграє для єврейського населення у сучасній Україні (яке автор оцінює у 70 тисяч, що у п'ятеро відрізняється від цифр, заявлених єврейськими лідерами України та Єврейським агентством), і висновок, що «антисемітизм, безумовно, розповсюджений в Україні ширше, ніж це офіційно визнається». Гайсбюлер доходить цього висновку на підставі досліджень 2006 року, що зосереджені на діяльності Міжрегіональної академії управління персоналом (МАУП), недержавного вищого навчального закладу, відповідального за спалах

---

3 Антисемітизм в Україні, як такого, нет : [Інтерв'ю з Моше Реувеном Асманом, головним рабином хасидів Хабаду в Україні / Бесіду вів Олександр Леменов] // Українська правда (18.03.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://life.pravda.com.ua/person/2014/03/18/158535/>

4 Украинская еврейская община сегодня [Електронний ресурс] : (доповідь Голови Вааду України Йосифа Зісельса на зустрічі Ради керівників Всесвітнього єврейського конгресу у Берліні 15 вересня 2014 року) / Зісельс Й. // EAJC (16.09.2014) – Режим доступу : URL : <http://eajc.org/page18/news47273.html>

5 Нападения на евреев в Киеве: факты и версии / Лихачев В. // EAJC (01.19.2014) – Режим доступу : URL : <http://eajc.org/page18/news42754.html>, Anti-Semitism and the Ukrainian Political Crisis / Лихачев В. // EAJC (11.02.2014). – Режим доступу : URL : <http://eajc.org/page34/news43249.html>, The Real Truth about those Anti-Semitic Flyers in Donetsk. Russia Has Its Fingerprints All Over Them / Fishman D. E. // Jewish Daily Forward (22.04.2014) – Режим доступу : URL : <http://forward.com/articles/196864/the-real-truth-about-those-anti-semitic-flyers-in/?p=all#ixzz2zod4cV4r>

6 Likhachev V. Anti-Semitism as a Weapon of Political Technology // Jews, Ukrainians, and the Euromaidan [Luciuk L. ed.]. — Торонто, 2014. — С. 23-27.

антисіоністських і антисемітських публікацій і конференцій приблизно 2005 року, про який розповідали, що він отримує значне фінансування з Ірану та Лівії. 2005 року близько ста представників української інтелігенції підписали відкритого листа до президента Ющенка з проханням покласти кінець ксенофобській діяльності МАУП. Згодом МАУП подав позов на деяких із підписантів, і їх оштрафували. Ті звернулися до Верховного суду, і МАУП скасувала свій позов. Дивно, що Гайсбюлер використав відомості про це маргінальне, застаріле антисемітське явище як основу для своїх висновків про організований антисемітизм у сучасній Україні, тоді як не бракує численних новіших і авторитетніших суджень експертів і єврейських лідерів України, які тримаються іншої думки. Можна сказати, що хоча серед представників української єврейської громади — як на індивідуальному, так і на загальному рівні — рівень тривожності сьогодні підвищений, то це не через антисемітизм, а радше тому, що вони в цілому почуваються вразливими (так само, як і інші громадяни України, особливо на сході) через війну та беззаконня, що несуть із собою непередбачуваність і непевність у завтрашньому дні, їх переймають ймовірні наслідки того, що їх використовують як пішаків у політичних цілях ті, хто прагне підірвати легітимність і життєздатність української незалежності.

Хоча Гайсбюлер відзначає, що євреї були серед активістів і борців на Майдані, та що євреї широко представлені у нових державних структурах, він обходить увагою той визначний факт, що назагал дедалі більше число євреїв самоідентифікується з Україною. Річ у тім, що зміна у самоідентифікації багатьох євреїв — з «євреїв України» на «українських євреїв» — це один із наслідків Майдану, що свідчить про «народження нової нації». Спостерігачі зазначають, що цю еволюцію обумовили народжені Майданом відчуття співпричетності та спільного бачення України як демократичної, плюралістичної країни. До прикладу, Віталій Портников, один із найповажніших журналістів країни, зауважив, що українські євреї (та громадяни іншого етнічного походження) сьогодні можуть вважати себе невід'ємною частиною нової політичної нації.⁷ Ця сама думка також лежить в основі дослідження Амелії Глейзер у лютому:

Велика кількість організаторів протесту по всій Україні — єврейські інтелектуали: художники, викладачі, вчені та ін. різного віку... Багато видатних євреїв виступили на підтримку руху Майдану, і серед них: олігарх Віктор Пінчук, журналіст Віталій Портников, художник Олександр Ройтбурд. [Серед] єврейських подій на платформі Майдану були такі: рабин однієї з київських синагог Гігель Коен виголосив молитву за мир, група «Pushkin Klezmer Band» виконала пісні їдишем, різні вчені читали лекції про історію єврейського народу в Україні... Деякі євреї з України, які емігрували до Ізраїлю та служили там у війську, повернулися до Києва, щоб допомогти загальній справі за рахунок свого воєнного досвіду... адже на кону стоїть збереження не уявного українського етнічного

---

7 The Jews and the Maidan / Portnikov V. // Eurozine (26.03.2014) – Режим доступу : URL : <http://www.eurozine.com/articles/2014-03-26-portnikov-en.html>

суверенітету, а багатонаціональної території...⁸

Звернімо увагу, що низка зауважень Ґайсбюлера та їхнє формулювання може зміцнити стереотипи щодо етнічних українців. Попри ужите ним попередження про «небезпеку узагальнень і чіпляння ярликів на цілий народ як на ворога», він, усе ж, згадує «співпрацю між українцями та німцями під час Голокосту», а також «тривалу історію болісних взаємин між євреями й українцями», що повторюється як «довга історія не безхмарних взаємин між євреями й українцями, [яка] сьогодні не дає спокою та розради євреям в Україні». Неможливо у короткому листі до редакції передати різні точки зору, нюанси та контексти, що стоять за історичними фактами періоду Другої світової війни чи довших історичних періодів. Досить згадати широко визнані дані, що з нацистами під час Другої світової війни співпрацювали від одного до двох відсотків етнічного українського населення (яке, згідно з дослідженнями, становило 29,5 млн. 1939 року), а число українців, які воювали у радянській армії *проти* нацистів, є більшим приблизно всемеро.⁹ Не маючи стислих даних, я припускаю, що кількість українців, які співпрацювали з нацистами, можна пропорційно порівняти з кількістю колабораціоністів в інших східно- та центральноевропейських країнах, а також у Франції та Голландії. Основна критична ідея цього звернення полягає у тому, що для того, аби об'єктивно оцінювати і минуле, і майбутнє, ми маємо проявляти неабияку обережність, аби запобігти плямуванню усіх українців через один-два відсотки. Хоча кількісно це великі цифри, але в кожному разі мали місце різні мотиви й обставини. Питання щодо колабораціонізму — цифри, функції, різновиди та наслідки, — справді, стає дедалі важливішим предметом дослідження сьогодні.

Що стосується «тривалої історії», то у ній і справді були епізоди насильства з боку одного народу без власної держави — етнічних українців (та інших) — проти іншого народу без власної держави — євреїв, — що нерідко були

---

8 Russia has likened the protests to pogroms, but Jews have joined the movement because what's at stake is an independent future / Glazer A. // TabletMag (25.02.2014) – Режим доступу : URL : <http://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/163972/jews-in-maidan>

9 За матеріалами презентації Цві Ґітельмана «Переосмислення колабораціонізму» у рамках експертного круглого столу про період Другої світової війни в Україні, проведеного «Українсько-єврейською зустріччю» у Потсдамі, Німеччина, 27-30 червня 2011 року.

Джерела презентації включають:

Прусин А. Украинская полиция и Холокост в генеральном округе Киев, 1941-1943: действия и мотивации // Голокост і сучасність. — Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2007. — С. 35, 37.

Potichnyj P. Ukrainians in World War II Military Formations: An Overview, Yurkevich. M. Galician Ukrainians in German Military Formations and in the German Administration // Ukraine during World War II [Boshyk Y. ed.]. — Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1986;

Golczewski F. // The Shoah in Ukraine [Brandon R., Lower W. ed.]. — Bloomington: Indiana University Press, 2008. — С. 39;

Guinn W. A Footnote to the 1939 Census of the USSR // Soviet Studies. — 1963. — №14 (4). — С. 421-424.

спричинені гнітючими умовами життя у панівних імперіях. З кожного боку склалися окремі суперечливі наративи про такі епізоди, а довгі періоди мирного співіснування в основному залишилися поза увагою. Лише останніми роками єврейські, польські, українські, російські та інші вчені почали зустрічатися для обговорення спільної історії, аби прийняти гіркі аспекти минулого та визнати, що є різні точки зору й існує складніший комплекс науково обґрунтованих фактів, ніж ті, що містяться у кожній із окремих національних історій. Ці питання потребують подальшого вивчення, і робота «Українсько-єврейської зустрічі» (UJE) якраз присвячена втіленню, заохоченню та сприянню такого дослідження через широку співпрацю вчених та установ.